

Verset, ne ocsmány varangyot!

Beszélgetés Vári Fábián Lászlóval

Vári Fábián László élete és alkotói pályája izgalmas egységben formálódott és így alakul most is. Mint mozaikkockák, úgy rakódnak egymás mellé a sorsszerűnek mutatkozó tragikus és mulatságos, a megkapóan szép és abszurd helyzetek: életének és költői fejlődésének fordulatai.

Természetesen az életrajzi adatok – az ő esetében is szárazak – mind-ebből alig sejtetnek valamit. Mert igen keveset mond például az, hogy Vári Fábián László 1951. március 16-án született Kárpátalján, Tiszaújlakon. A Nagyszőlősi Középiskolában érettségizik, és 1968-tól az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanul. 1972-től sorkatonai szolgálatot teljesít a szovjet hadseregben, s 1978-ban, öt éves késéssel fejezi be egyetemi tanulmányait. 1976-tól a Vári Középiskolában dolgozik, 1989-től 1999-ig aktívan részt vesz a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség munkájában, 2000-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, 2002-től az *Együtt* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, majd 2004-től a szerkesztőbizottság elnöke.

De a pályát fémjelző kötetek ugyancsak keveset árulnak el arról a világról, amely érdekes egységben él az alkotó emlékezetében, valamint verseiben és katonai éveit felidéző prózájában, amely *Tábori posta* címmel jelenik meg már évek óta különféle folyóiratokban. Legfeljebb arra kapja fel az ember a fejét, hogy Vári Fábián Lászlónak csak negyvenéves korában, 1991-ben jelent meg első verseskötete, a *Széphistóriák*. Merthogy azután már kisebb-nagyobb kihagyásokkal mégis sorjázni kezdtek a kötetek: 2. *Kivont kardok közt 1992.*, 3. *19 vers a hűségről és a halálról 2000*, 4. *Világtalan csillag 2001*; 5. *Harminchárom év 2002.*, 6. *Fecskehajtó idő – régebbi és új versek 2004*. Balladagyűjteménye, a *Vannak ringó bölcsők*, a *Kárpátaljai magyar népballadák* alcímet viselő könyve pedig két kiadást is megért már: 1992-ben adták ki először, 2006-ban pedig másodszer. Műfordításai, a balladafordítások a *Kárpátaljai ruszin népballadák*, valamint Szlavko Szlobodan versei a *Világtalan csillag* című kötetében jelentek meg 2001-ben.

Tehát Vári Fábián László költő, író, néprajzkutató, főiskolai tanár, folyóiratszerkesztő, a református egyház presbitere, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választmányi tagja, közéleti szereplő; aki három gyermek apja, és aki immár négy unokával büszkélkedhet.

– Mindig is egységben láttad az embert és az alkotót, az egyént és a közösséget, a múlt és jelen történéseit, vagy ez már a felnőt ember tudatosan kialakított világnézete nálad? A „felnégyelt Haza” – hogy mindig saját verssorodat használjuk – és az egység gondolata hogyan él egymás mellett?

– Azt hiszem, nemcsak felületesen, de dagályosnak is tűnhetnek, ha a kérdésre mindig rávágnám, hogy

igen, mindig tudtam. Ahhoz ugyan- is, hogy a kérdésben megjelölt irodalomelméleti, illetve filozófiai kategóriák összefüggéseiről viszonylag tartható véleményt alkossunk, az emberek többségénél bizonyos fokú bölcsesség szükséges-tik, amit általában az idő szokott meghozni. A kezdetekre visszagon-dolva most úgy számolgom, hogy korábbi verseim még egyértelműen az ösztönösség jegyében születtek, s

csak harmincas éveimhez közeledve alakult ki és állandósult bennem a kimondott szó iránt való felelősség-tudat, ettől kezdve mérlegelem komolyabban a művek értelmét és kódolt üzeneteit, azok befogadható-ságát, lehetséges olvasatait.

Az ember és az alkotó viszonyára térve mindig az elején kételyek merülnek fel bennem: ismerjük-e kel-lőképpen az alkotás természetét és összetevőit? A jelentősebb, már lezárt és az irodalomtörténet által alaposan elemzett életművek esetében viszonylag tisztán láthatóak a kapcsolat elemei, de nincs két egyforma ember, nincs két egyforma alkotó, s ennél fogva a köztük fennálló viszonyt sem lehet sablonokba kény-szeríteni. Az viszont tény, hogy az alkotó az emberben (származása, genetikai öröksége, neveltetése, élet-körülményei függvényeként), annak fizikai és szellemi adottságaiból fejlő-dik ki, mint bábból a pillangó, s ettől kezdve önálló életet élhet. A hasonlat csak annyiban sántít, hogy míg a fejl-etebb életformájában önfeledten csapongó pillangó már el is feledte odahagyott porhüvelyét, az alkotó személy, aki munkája közben korok és világok vándora, visszatér az emberbe, visszaadja kölcsönként nyelvét, esztét, emlékeit. Így talán sze-rencsebb valamivel, ha ezt a

viszonyt az álom idején a testből kijáró lélekhez hasonlítjuk.

Az eddigiekből – különösebb képzelőerő sem kell hozzá – közvetlen szál vezet az egyén és a közösség kapcsolatához, mely a történelmi korok váltakozásával maga is változik. Az egyénnek – ezt általában el is fogadjuk – többnyire alárendelt szerepe van a szűkebb és tágabb közösségi szintekkel szemben annak ellenére, hogy azok minőségi ismérvei (identitástudat, kultúra, gazdasági helyzet) elsősorban az egyes személyek, vagyis az „alapanyag” magával hozott értékeiből állnak össze. De tudjuk azt is, hogy a többség által fokozatosan alakított és elfogadott, a közösséget működtető konvenciók és tradíciók követése mindenre, így az adott csoportból kiemelkedő politikai vagy gazdasági vezetőkre, jeles személyiségekre nézve is ajánlatos, mert a renitenseket a közösség kiveti magából. A történelem számon tartja a nagy egyéniségek és a tömegek jeles összecsapásait, melyekben – még ha gátlástalan diktátor az ellenfél, sokszor akkor is – a tömegek kerekednek felül. Ez a körülmény több más tényező együttesében intő példa lehetne korunk politikusi számára, akik egyéni vagy pártérdekeik által hajtván megfélemedkeznek arról, hogy nem az ország leépítésére, hanem a közjó fejlesztésére tettek esküt, s rég elfeledték, vagy meg sem tanulták, hogy a közösséget csak az iránta érzett feltétlen alázattal lehet szolgálni. Akik a múltban ellenzőképpen cselekedtek, azokat árulónak nyilvánítva a népharag rendszerint halállal büntette. Ezzel meg is érkezünk a kérdés következő részéhez, a történelemhez.

Már az ókori bölcsök is tudták: balga ember az, aki nem figyel „az élet tanítómesterére”. Ők viszonylag korán felismerték, hogy az emberi társadalmak fennállása óta mindig a javak birtoklásáért támadtak a jelentő-

sebb konfliktusok, s ezek forgatókönyvei koronként más környezetben, más szereplőkkel megisméltődtek. Magyarságunkat nem is Mohács, de Hunyadi Mátyás elvesztése óta sújtja a magyar átok, ám mi magunk mennyivel vagyunk bölcsőbb, ügyesebb politikusok, mint gyakorta kárhózzattal emlegetett apáink? A széthúzás olyanra megszokott, szinte idültté váló társadalmi jelenség, hogy már csak az érzékenyebbek kedélyeit borzogatja. Félő, hogy ebből az állapotból táplálkozik további romlásunk, és bizonyos, hogy „vezetőink” útja innen „ívelt” a nyílt nemzetárulással felérő 2004-es, decemberi népszavazásig, amikor a történelem prédájává lett, határokon túlra rekesztett nemzetrésztől megtagadták az állampolgár-

Édesanyjával

ságot. De mondhatom keményebb metaforákkal is: sóval szórták be a „felnégyelt Haza” máig eleven, soha nem gyógyuló sebeit.

A „felnégyelt Haza” víziója, bár kora ifjúságom óta kísértetként jár a nyomomban, ebben a drámai tömörségben kerek húsz évvel ezelőtt jelent meg előttem. Mindmáig ez volt költői tevékenységem egyik legfájdalmasabb felismerése, melyet, mint szétदारabolásunk mementóját,

az agyakra állított felkiáltójelnek szántam. De – mint újabban tapasztaljuk – további jelenetek is előhívhatók a képből, ám azok megfogalmazása, további darabolásunk kimondása maradjon előttem tabu, s ily módon talán az egység gondolata is velünk marad. Tekintsünk úgy az egységre, mint nemzetünknek egy majdan létrehozható eszményi állapotára, mely felé törekedni minden magyar szent kötelessége.

– *Nem csupán egy értelmezési lehetőséget látsz abban, ami a születés körülményeinek mondható, ami a tanulás alakulásában történt, és ami a költői létet tudatosította benned? Állítod, hogy mindennek így kellett történnie, sorsszerű volt minden?*

– Arról már többször beszéltem, s ezt mások is megerősítették, hogy a születés körülményei, a gyermekkor környezeti hatásai (a család és a kissé tágabb közösség a maga teljes világával, a gyermekkor színterei) akár egy életre szólóan meghatározhatják a személyiség és az alkotói pálya fejlődését, amelyet ettől kezdve nyugodtan tekinthetünk akár sorsszerűnek is. Kétkezi munkából élő szüleimnek egyetlen gyermeke voltam, ezért talán az indokoltnál is több figyelmet kaptam, amely nagyrészt az iskolázatásomra irányult. Lágert járt apám, aki természetesen tiszta értelme és tájékozottsága által akár értelmiségi is lehetett volna, elmondta jó párszor: „Ha a fiú nem viszi többre az apjánál, vagy az apában, vagy a fiúban van a hiba. Én minden tőlem telhetőt elkövetek azért, hogy a fiam, ha majd felnő, ne piszkosan üljön este a vacsorához.” S bár nem éppen irodalmi pályára szánt, első sikereimnek örülve ezt mondogatta: „Te nem az az ember vagy, akiből tizenkettő tesz egy tucatot”. De szegény nagyanyám öröme és őszinte lelkesedése volt a leginkább meghatározó, aki halála napjában is csak azt sajnálhatta – én ekkor már egy ideje katona voltam –, hogy

nem fogja megtudni, belőlem mi lesz. S ha már a katonaságot említettem, eszembe jut, hogy 1973-ban egy levelezőlapon ott ért utol az irodalomtörténész Kiss Ferenc üzenete, mely szerint nemcsak a lapot aláíró kis társaságban (Kiss Ferenc, Kovács Vilmos, S. Benedek András) emlegetnek szeretettel, de megvan a helyem az egyetemes magyar irodalomban is. Ez a biztatás adott nekem elegendő erőt a következő hét-nyolc esztendő túlélésére, s ahhoz, hogy az irodalmi pályán való (korábbi) elbuktatásom terhét méltósággal hordozzam. S ezen túl megerősített abban a meggyőződésben is, hogy jól döntöttem, amikor a könnyen szedhető babérok helyett a kényszerű hallgatást választottam.

Apámról – úgy érzem – el kell még mondanom egy-két fontos dolgot. Mielőtt azonban részletezném, hadd bocsássam előre, hogy én elfogadom a génkutatóknak a nemzedékek egész során át lappangó, majd hirtelen feltörő talentum természetéről szóló magyarázatát, de meggyőződve teszem hozzá, hogy a tehetség jelentkezéséhez a szellemi környezet térereje is fontos. Értelmem nyiladozása idején engem is érték ilyen rásegítő hatások, melyekből most csak apám szerepét emelem ki, aki tucatnyi verset és rengeteg idézetet tárolt a fejében, s elmondásukhoz mindig megtalálta az alkalmas pillanatot. Így lett számomra örökös élménnyé Ábrányi Emil *Mi a haza?* című költeménye, melyet hűvös őszi estén, amikor anyám esti műszakos volt a cipőgyárban, a takaró alatt magához vonva mondogatott a fülembé. Polgári iskolai olvasókönyvében később megtaláltam és megtanultam ezt a verset, a hazaélmény és a hazaszeretet érthető közvetítésének egyik legalkalmasabb, legmaradandóbb szövegét, s állítom, hogy magyarságtudatomnak és a poézis iránti vonzalmamnak is ez lett egyik legelső forrása. Ugyanakkor az én apám volt az a szülő is, aki később

Kovács Vilmos és Fodó Sándor köztudottan ellenzéki társaságától, helyesebben az ellenzékiesség politikai következményeitől féltve rá akart bírni az elhallgatásra. Erre tett sikertelen kísérletei után szomorúan könyvelte el, hogy már nem vagyok az ő mindenben engedelmes fia.

Ezzel a családtól kapott örökséggel érkeztem 1958-ban az iskolába, ahol kilencévesen már megkaptam az első hatalmas pofont. Keservesen sírtam, mert ártatlannak éreztem magam. Ezt megelőzően senki sem mondta, hogy a járási inspektorok előtt nem illő emlegetni vallásos neveltetésemet. Így hamar megértettem, hogy ez a világ, ha nem is teljesen ellenséges, de a hazulról hozott értékeket a kommunista-ateista ideológia teljes súlyával igyekszik elnyomni, s ezt az új, barátságatlan környezetet csak úgy tudom elviselni, ha a magyarság, az ünnepek és a hit szentségeit magamba zárva igyekszem elkerülni az újabb konfliktusokat. De ezeknek a magam-szabta felteteleknek sem tudtam következetesen eleget tenni, mert egy alkalommal, a nagyszülősi tankerület magyar iskoláinak műkedvelő szemléljére készülve, orosz származású, a magyart kissé törve beszélő osztályfőnököm hozzájárulásával a tiszaujhelyi kultúrházban népes falusi közönség előtt elmondtam azt a nevezetes Ábrányi-verset. Igazgatóm, egyben magyartanárom, a zsűri tagjaként – jól láttam – igazi kínok között szenvedte végig a produkciót, s amikor a taps megszólalását követően összehúzták a függönyt, felrohant a színpadra, mellemen két kézzel megmarkolta a zakót, s fejmagasságába emelve a képembe sziszegte: – Az anyád istenit, honnan szedted ezt a verset? – Egy könyvben találtam – válaszoltam. – Biztos valami régi könyvben, ugye? Erre csak bólintottam, mire ő pár pillanatnyi tévovázás után egyszerűen eleresztett. Amikor

padlót értem, térdeim megcsuklottak. Tizennegyedik esztendő voltam. Hatalmas országunkban már javában tartott a személyi kultusz következményeinek felszámolása, de az iskolai kulturális rendezvényeken – oroszul és magyarul egyaránt – még mindig műsoron volt a *Szulikó*, Sztálin legkedvesebb dala. S én viseltem az úttörőnyakkendőt, később a komszomolcsillagot, miközben belülről belémkövesülve egész lényemet kitapétázta a dac. Mást nem tehettem, ilyen képmutató világban éltünk.

Negyven év múltán visszagondolva az indulásra, már nem tudom, hogyan summázzam. Hogy sorsszerű volt-e, vagy nem – döntse el az olvasó.

– *Költői fejlődésedet is a kárpátaljai barátok és a költészet tanulmányozása, valamint a megfoghatatlan sejtelem és felfejthetetlen rádöbbenés egységében magyarázod. Hogyan is pillantottad meg azokat a bizonyos „lépcsőfokokat”, amelyekre fel-fel lépve haladtál előre?*

– Költői fejlődésem kezdeteiről nem sokat tudok mondani. Tizenhat-tizenhét évesen pont olyan primitív, értékelhetetlen verseket írtam, akár a legtöbb középiskolás, aki megrekedt Petőfinél, Vörösmartynál, Aranyánál. Adyt és József Attilát, mivel tankönyveinkbe az úgynevezett forradalmi és proletárverseket rakták „csalínak”, még nem ismertem eléggé, kortárs magyar költőkkel pedig csak elvétve találkozhattam. Figyeltem, természetesen, a rendszertelenül megjelenő kárpátaljai versközlésekre is, de Kovács Vilmoson kívül senki sem tudott igazán lekötöni. Amikor '67 őszén táskámban mintegy tizenöt-húsz verssel Ungvárra indultam, volt ugyan bennem némi izgalom, de hiú reményekkel nem áltattam magam. Ennek ellenére rosszul esett, kissé talán el is kedvetlenített, hogy „munkáimat” megvitatásra alkalmatlannak minősítve csak megmosolyogták.

Maradtam mégis, és végighallgattam Fodor Géza, Zselicki József és mások már publikált verseinek méltatását, s annyit rögtön éreztem, hogy a fiúk jókora lépéssel járnak előttem. Mindenképpen figyelemreméltó, frappáns kis verseik előnyét azonban csöppet sem tartottam behozhatatlannak, inkább kimondatlanul is elem állított mércének tekintetem, s valami kisebb csoda folytán villámgyorsan felfogtam s magamban ott helyben leképeztem az általuk használt képalkotási technikát. A következő összejövetelre, amely egyben a Forrás Stúdió megalakulásának alkalma is volt, már vittem magammal három olyan írást, amelyeknek reményeim szerint meg kellett felelniük az akkori igényeknek. Stumpf (Benedek) András, de főként Balla Gyula, későbbi barátaim és pályatársaim elképedve, majdhogynem hitetlenkedve fogadták a verseket, majd megállapították, hogy a két alkalom között valóban nagyot léptem előre. „Ha még egy ilyen lépést meg tudsz tenni, költő lesz belőled” – biztatott szegény, ma már csak néhai Gyula barátom. Ekkor, ha maradt még bennem egy kis bizonytalanság, az említett versek megjelenésével, '68 márciusában az eloszlott teljesen. Barátaimnak ama következő lépésem

iránti várakozása, mivel már az egyetemi felvételre készülődtem, engem izgatott a legkevésbé, de egyre többet olvastam, s főként versesköteteket. Megismertem s egy életre szívembe zártam a népköltészetet, hosszú órákat töltöttem együtt József Attilával, a Nagy László által tolmácsolt Lorcával, előfizettem a Kortárs és az Új Írás című folyóiratokra, néhány napra kölcsön kaptam a Kilencek *Elérhetetlen földjét*, s egyszer csak rákaptam Nagy Lászlóra.

Nekem rendkívüli élményt jelentett minden egyes szellemi kaland, melyekből végül azt szűrtem le, hogy az igényesebb költői beszédhez szükséges ugyan, de önmagában kevés a műveltséggel megszerezhető intelligencia. A költészet valójában a kivételezettek adottsága, a tudat mélyebb szintjein megvalósuló magasabb rendű gondolkodás. Ezzel a felismeréssel jutottam – legalábbis azt hiszem – a következő lépcsőfok elé.

– *Nemrég az egyik író-olvasó találkozón felolvastad kedves pályatársad épp nyomtatásban megjelent költeményét, és azzal illusztráltad mondanivalódat, hogy „Na, ez vers!” Milyen költeményt tekint Vári FABIÁN László jó versnek tehát?*

– Sietve bocsátom előre: nem tartom magam arra illetékesnek, hogy

én mondjam meg, milyen a jó vers. A rendkívül változatos, sokszínű, sokszólamú kortárs magyar költészet köre – úgy gondolom – az olvasói világszemlélet, ízlés, társadalmi rétegződés, tájékozottság és más egyéb kötődések szerint szerveződnek olvasói táborok. Ezek népességének és hatékonyságának becslése, minősítése – megfelelő mérési adatok híján – szintén nem az én dolgom, azt azonban joggal feltételezem, hogy a vers minőségének kérdésében mindenki saját ízlése, olvasási kultúrája, rokonság vagy ellenszenv alapján formál véleményt. S ebben – legalábbis nálam – nem játszik szerepet, hogy gazdagon burjánzó költészetünknek ki melyik vonulatába vagy szekértáborába tartozik. Csak a vers a fontos, amely ha valóban jó, szólhat bármiről, de azt a líra arisztokratikus méltóságával tegye. Adjon érzelmi többletet, üzenjen, keltsen visszhangokat, hogy az olvasó hetek múltán is érezze az újraolvasás kényszerét, legyen élmény a vele való találkozás. Tudom, ezzel a felsorolással még nem sikerült együvé tennem a jó vers ismérveit, nem is erre tettem kísérletet, csak azt szeretném valami módon rögzíteni, hogy az én szépérzőm mitől kezd hullámlani. S jöhetnének itt az idézetek vagy akár teljes terjedelmű költemé-

Az egyetemi csoport (1968)

nyek, mert több kortársamtól is tudok akár iskolás módon, kívülről verseket, de ezt most hagyjuk. Czébelly Lajos *Quo vadis?* című kis remekéből viszont – hiszen a kérdésben őrá utaltál – ide másolom a befejező szakaszt: Megy az ember, néha megáll, / Mintha várna / Valakire. Nem tudja, hogy / Önmagára. / Megreng a föld, kapaszkodna, / De nincs mibe. / Fény önti el, s utolsó lép / A semmibe.

– *Ma már szinte alig akad olyan ismerője Vári Fábián Lászlónak, aki ne ellenállóként tartaná számon azt a tevékenységedet, amelyet Fodó Sándorral és a Forrás Stúdióval végeztetek egyetemi éveid alatt. Mennyi tudatosság volt a cselekedeteitekben? Ellenállónak éreztétek magatokat már akkor is, avagy a hatalom által rátok süített bélyeget láttátok később felemelő tettek?*

– Bizony, eljárt az idő. Ennek is negyven éve már, s tapasztaljuk, hogy az emlékezet olykor hajlamos egybe mosni az egymáshoz valóban közel álló dolgokat. De azért vagyunk most együtt, hogy ebben a kérdésben is valamelyest rendet tegyünk. A felidézett történetnek ugyanis legalább három szála van. Ezek végül valóban összefutnak, most azonban kövessük őket a maguk rendje szerint, sorjában.

A '67 novemberében alakult Forrás Stúdió fiataljaitól, mint csoporttól, még távoliak az ellenállás eszméi, de nem keverhetjük őket rossz hírbe azzal sem, hogy esetleg szocialista hazafiak lettek volna. Egyelőre, csak irodalmi sikerekről, a *Szilaj nádparipán* címmel készülődő versantológiáról, a publikációs lehetőségek bővítéséről álmodoznak, de 1970 táján, Kovács Vilmos erkölcsi támogatásával – már a magyarországi folyóiratokban való megjelenésről is. A műhely legtehetségesebb tagjai (Balla Gyula, Benedek András, Fodor Géza, Füzesi Magda, Zselicki József) mai szemmel nézve is elfogadható, vállalható verseket írnak,

melyekben az egyre inkább kiszoruló pártideológia helyét az egyetemes emberi értékek veszik át, Benedek András költészetében pedig a nemzeti élmény beszédes kifejezéseként megjelenik s szinte azonnal tovább- „terjed,” rám is átragad a kurucos attitűd. Azt hiszem, a Stúdióon belül ekkor kezd tudatosulni és állandósulni – még nem az ellenállás – a hazug, zsarnoki rendszerrel szemben táplált tagadás gondolata. Ezt csak megerősíti a Benedek–Kovács szerzőpárosnak a kárpátaljai magyar irodalomról készített és a Tiszatáj 1970 októberi és decemberi számaiban közreadott tanulmánya, ahol először mondatik ki nyilvánosan a kárpátaljai magyar lakosság 1944-es sorstragédiája. Ezzel a számunkra fontos irodalom- és kultúrtörténeti eseménnyel a Forrás életében egy jelentős forduloponthez érkeztünk. A területi (megyei) pártbizottság előretolt szeméi ettől kezdve fokozott figyelemmel követik minden lépésünket.

A második szál Fodó Sándor tanári pályafutásával indul, aki a tartui egyetemről, egy szabadelvű, már-már európai milióból érkezve a gondolat szabadságát is elhozta közénk. Szűkebb szakterületén, a nyelvtudományon belül is kiválóan fel tudta kelteni hallgatóinak érdeklődését, de igazán jó a magyarságismeretben volt, amiből viszont nem szerzett oklevelet. Hogy is tehette volna, mikor az erre való képességét Illyés Gyula, Veres Péter és Németh László szellemi tanodájában fejlesztette, csiszolta, s lelkesedésével csakhamar bennünket is hatása alá vont. Jól emlékszem: köznyelvünk nem kapta még fel az *identitás* ma oly divatos fogalmát, ellenben a népben és nemzetben gondolkodás, a nemzet szolgálatára való készülődés egyre többször volt egyre kimerítőbb beszélgetéseink tárgya. Fodó zseniális szervezői képességét a bölcsészkar vezetése is felfedezte, s meglehetősen gyakoriság-

gal igénybe is vette. Órá bízta – többek között – a diákság műkedvelő tevékenységének szervezését, amelyet a magyar szakos hallgatók öntudatára, lelkesedésére és szakértelmére számítva Sándor elvállalt, és missziónak tekintett. A műsorok irodalmi blokkjának összeállítása és megjelenítése – természetesen – a Forrástagok jogosultsága volt, s ehhez köthetően akár rögzíthetjük is a Forrás és a Fodó körül kialakult tágabb közösség tevékenységének és céljainak találkozását. Hamarosan összeállt a Kovács–Fodó–Benedek triumvirátus, ami egyértelműen maga után vonta a Stúdió baráti körének bővülését, a Stúdió szakmai jellegű beszélgetéseiben viszont napirendre kerültek a nemzetiségi közügyeket felvető polémikák. Az egyetem vezetése ezt a szálát Fodó elbocsátásával igyekezett elvarni, ez által is remélve a nyilvánvalóan érlelődő magyar ügy elcsendesedését. Ehelyett tiltakozások sorozata kezdődött, az ukrán oktatási minisztertől terjedelmes táviratban követeltük a tanárunkat ért jogtalan sérelem kivizsgálását és Sándor állásába való visszahelyezését. A bizottság kiszállt, vizsgálódott, a rektori döntést jóváhagyta, a tiltakozók nevét és arcát pedig ismételtelen megjegyezték.

Az ügy harmadik szála a hatvanas évek közepétől kezdett sodródni, mégpedig a Kovács Vilmos–Balla László közti személyes, illetve szakmai eredetű konfliktus miatt, de a vége csak '71 tavaszán került felszínre – talán nem véletlenül – az előbbi két szál közelében. Mivel Vilmost direkt módon nem lehetett ellehetetleníteni, Balla a Tiszatáj-ügy kapcsán felbőszített megyei pártbizottság támogatásával – remekül kiagyalt módon – a Forrást vette célba. Május 9-én – Benedek András kivételével – a Kárpáti Igaz Szó fejleces meghívóját kézbesítette számunkra a posta – ma is őrzöm! –, mely által 1971. május 22-ére meghirdették a József

Attila Stúdió alakuló ülését. A szíves invitálást a Forrás tucatnyi tagságából mindössze négyen (Benedek, Fábíán, Fodor, Zselicki) utasítottuk vissza, így az ellencsoport létrejött, s hamarosan olvashattuk előre beharangozott közleményeiket. Sejthető volt, hogy az ügy ezzel még nem zárult le, de arra a kegyelemdőfésre, amit számunkra augusztus 20-ra időzítettek, mégsem számítottunk. A Kárpáti Igaz Szó *Elidegenedés?!* címen elhíresült cikkének fenyegetve támadó, névtelen szerzője verseink eszmeisége felől kezdte döntögetni a Forrás falait, de a verseknek helyet adó lapszerkesztőtől, valamint a bölcsészkar párt- és kommunista ifjúsági vezetőitől is számon kérte az elmulasztott éberséget. Szeptemberben, ahogy várható volt, fegyelmi vizsgálatok indultak ellenünk, majd azok csendesdtével számvetést végezve, válaszuk fogalmazásába fogtunk. A készülő dokumentum a bennünket ért méltánytalan támadás tényén túl a kárpátaljai magyarság legégetőbb gondjait is felpanaszolta, s a területi pártbizottságtól kérte azok alapos kivizsgálását és orvoslását. A *Beadvány* tizenhat oldalas, sűrűn gépelt három példányára Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Benedek András neve mellé támogató egyetértése jeleként további háromszáz magyar (köztük néhány ruszin!) értelmiségi „véste” oda a nevét.

Vajon ellenállásnak számít-e egy tiltakozó aláírásgyűjtés a Szovjetunióban, 1971-ben? Ahogy veszszük, de sokkal elfogadhatóbb, árnyaltabb módon fejezi ki a lényegét, ha azt mondjuk, hogy ez az időszak volt polgárjogi mozgalmunk kezdete. Tíz esztendeje Fodó Sándor, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke e régi történet kapcsán a következőket mondta: „A »szovjet-magyarok« fogalmát bevezetni szándékozó és meglévő iskolahálózatunkat is folyamatosan romboló hatalmi szándék

legalább részben megtorpant ellenállásunkon, és így sokban ennek köszönhető, hogy a rendszerváltozás után sok mindent sikerült megvalósítani korábbi törekvéseinkből. Az egykori egyetemisták, Forrás-tagok

Angyalbőrben (1972)

egyéni helytállása jelentette azt a bázist, amelyen immár egy évtizede megalakulhatott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ezért mondtam már ki több fórumon: a Forrás a KMKSZ előkepe volt.”

– *És milyen volt a népköltészeti gyűjtőmunka? Milyen volt akkor, a hatvanas-hetvenes években Kárpátalján olyan diáknak lenni, aki érdeklődik az ősi hagyományok iránt? A kárpátaljai ballada- és népdalkinccsel való megismerkedésnek szerinted volt-e hatása akkor még igencsak formálódó költői személyiségedre?*

– A tiszaujlaki Vásártéren, gyermekkorom talán legfontosabb színterén – visszaemlékezni is milyen jó rá! – hasonló korú társaim közt meglehetősen mozgalmas életben volt részem, s ugyanakkor a felnőttek világa is módfelett érdekelt. Emlékszem a fontosabb eseményekre, beszélgetésekre, a Rákóczi-kor mondáira, varrónő

nagyanyám kuncaftjainak hátborgongató hiedelemtörténeteire, de sajnálattal állapítom meg, hogy a család és a környezet már majdnem kisvárosi jellegű életéből hiányzott a lírai folklór. Népdalt a rádióban hallhattam először, ám a népdalfeldolgozásokra és a komolyabb zenére, főként az opera hallatára nagyapám azonnal felpattant a heverőről, és kikapcsolta a készüléket. „*Nem kell a kopera*” – mondta röviden, s én később magamban derülve még sokáig mérlegettem, hogy az opera és a *kopera* (kooperatíva – szovjet típusú fogyasztási szövetkezet) közül melyikre is haragudott jobban?

Ezzel a „zenei” előélettel és az első egyetemi évfolyamon szerzett, eléggé felületes elméleti ismeretekkel kezdtem el tapogatózni a folklór pitvarában. Már ezerkilencszázhatvankilencet írtunk, nyár volt, és a magyar tanzék által kijelölt feladat szerint meséket, mondákat, esetleg balladákat kellett volna gyűjtenünk, de a munkához semmilyen gyakorlati útmutatást nem kaptunk. Az első napok eredménytelen bolyongásai után aztán mégiscsak összehozott a gondviselés valakivel, aki négy-öt igazi balladával kárpótolt a kezdeti kudarcokért. Köztük volt a *Halálra táncoltatott lány*, a *Szégyenbe esett lány*, a *Halálraitélt húga*, melyek szüzséjét ismertem ugyan, de ezeket az eredetien szerkesztett változatokat – bizonyára a „felfedezés” lázában égve – én egyszerre magaménak éreztem, akár egy váratlanul előkeült hozzátartozót. Az természetes, hogy ilyenkor érdeklődni szokás a származás, a kötődések, a további rokonok iránt, s én szorgosan olvastam, kutattam, megnéztem minden elérhető forrást, és sajnálattal gondolok rá, hogy Kallós és Vargyas munkái csak készülődven, akkor még nem állhattak segítségemre. Azt hiszem, ekkortájt, mondhatni „első látásra” létesült az az érzelmi forró-

drót, amely máig fennállóan jellemzi és szolgálja a balladákhoz való viszonyulását. Közérthetőbben fogalmazva, én ma is útra kelek, ha tanítványaimtól, de bárkitől hírt kapok egy szebb változatról, vagy akár egy tisztázatlan eredetű töredékről is.

Azt, hogy költői kibontakozásom a balladák és népdalok mélyebb megismerésével egyszerre indult, le sem tagadhatnám. Ismerőim, akik régóta érzékelik nálam a balladákra mutató epikum dominanciáját, maguk is tudják, hogy ez a kapcsolat sokkal többről szól, hiszen rendszerint verssoraimon is kiűt a „vadrózsák” s más mezei virágok óhatatlanul rám tapadt hímpora. Ez azonban még mindig csak a nyelvi külsőségek jól látható rokonsága, holott ennél – azt hiszem – fel tudtam fogni többet is. A legtisztább és számomra legértékesebb lírai folklórnak arra az ősköltészetből átmentett képességére gondolok, mely által valószerűtlenül szerkesztett terekben és helyzetekben, ép ésszel követhetetlen összefüggésekben s mégis jól azonosítható valóságban tudja lebegtetni előttünk a természeti és az emberi környezet, az élet fontosnak vélt fragmentumait. Szürrealista látásmódnak és beszédnek mondjuk ezt már jó ideje, ami az én felfogásom szerint valaha talán sámánok és táltospapok mágiaközeli képessége volt. Majd felfedezvén és eltanulván – XX. századi lírikusaink egész sora alkalmazta ezt a nyelvet, itta e forrás mennyei eredetű vizét, miközben mélységeit kutatva értelmezte – többször is nekiiramodva –, mint Csoóri a *Szántottam gyöpöt...*, vagy a *Tenger és diólevél* káprázatosán szép és tanulmányos esszéiben.

– *Költői neved kialakítása, párvalasztásod, tanári pályád és hivatásod további alakulása maga is szép és kerek, szerves történet...*

– Amikor apám hinni kezdte, hogy mégiscsak lesz belőlem valami, egy alkalommal halkan, bizalmasan tud-

tomra adta: elszomorítaná, ha családnévünket kevésnek vagy alacsonynak tartva irodalmi pályámhoz új nevet választanék. Meg sem fordult ilyesmi a fejemben – nyugtattam nem is sejtve, hogy hamarosan aggodalmának oka is bezörget az ablakon. 1980 táján üzenetet kaptam, hogy a szerzői-jogi bonyodalmak elkerülése végett meg kellene különböztetnem magamat azonos nevű, valamivel idősebb pályatársamtól. Hetekig tépelődtem, minduntalan apámra gondolva, azt remélve, majd csak elfelejtődik, vagy megoldódik valahogy. Nemsokára azonban jelentkezett S. Benedek András barátom, akit közvetítőnek kértek fel, s közölte, majd ő segít, ha egyedül képtelen vagyok dönteni, s én megkönnyebbülten bíztam rá magam. Tőle származik a lakhelyemre utaló előnév, a Vári, s a barátom attól fogva irodalmi keresztapámnak mondja magát. Legyen hát úgy – egyeztem bele megkönnyebbülten, mert így nem kellett elhagyni családnévemet –, legyen ez köztünk egy újabb kötelek. De ez a névtörténet csak úgy lehet teljes, ha elmondom, hogy új nevem, különösen eleinte, hármas támasza ellenére is nagyon ingatag lábakon állt. Mert minél összetettebb egy név, annál több a tévesztés vagy elírás lehetősége. Voltam – bizonyára a kézzel írt névalak hibás olvasatából eredően – Vócsi Fábián László ismerős hangzás miatti tévedés eredményeként – Váci Szabó Zoltán s nem is oly régen, valószínűleg a Fábián és Sebestyén nevek naptári szomszédsága okán – Vári Sebestyén László. Bizony, kellemetlen néha a szerkesztők felületessége.

Feleségemet, Borbély Klárát 1976 szeptemberében ismertem meg a vári iskolában, s ezt követően két héttel eljegyeztük egymást, majd november 6-án, mivel a házasságkötési törvény ennél korábbi időpontban nem tette lehetővé, megtartottuk szerény eskü-

vönket. Első két gyermekünk, Judit és Zoltán, mindjárt az elején, szép rendben születtek, Orsolya lányunk pedig 1989-ben már a közösen rakott fészekbe érkezett. Ha nem így alakul az életem, az életünk, bizonyára nem maradtam volna itt, Váriban, s ebben az esetben nem tudom, most mit válaszolhatnék a névváltoztatást illetően. De itt maradtam, itt vagyok a történelmi Bereg megye egyik legjelentősebb, kuruc múlttal bíró településén, s ezt másként már el sem tudnám képzelni, mint ahogyan azt sem, hogy a községi iskolában töltött negyed századot, amikor az írás helyett többnyire tanítottam, más jellegű tevékenységgel töltsem ki. Nem csak én próbáltam tanítani, magam is sokat tanultam, s rendkívüli szerencsének tartom, hogy szemem előtt, majdhogynem kezem alatt nőtt fel a kárpátjai magyar próza egyik mai kiválósága, Bartha Gusztáv.

Van azonban pályámnak még egy-két oldalága. Ezek egyike a társadalmi tevékenység. Ma már kétségtelen, hogy a kárpátjai magyarság történelmének utóbbi két évtizede szinte azonos a KMKSZ és más társadalmi szervezetek történetével. A kulturális szövetséghez már emlegetett ellenzé-
kiségem egyenes következményeként csatlakoztam. Ami pedig főiskolai státuszomhoz köthetően is a pályám része: az a ruszin népballadák fordítása és elmélyültebb tanulmányozása. Az érdeklődés az első fordításoknál is sokkal régebbi keletű. Még a nyolcvanas évek végén ismertem meg alaposabban *P. Lintur* kárpátjai ukrán folklorista gyűjteményét, a *Kárpátjai ukrán népballadákat*. Míg kezdetben a magyar anyagtól eltérő, gazdag tartalmi részletek kötötték le érdeklődésemet, egy idő után önkéntelenül is a párhuzamokra: a téma, a felépítés és a cselekményalkotó motívumok azonoságára vagy hasonlóságára terelődött a figyelmem. E jelenség múltbeli hát-

terét kutatva elsősorban középkori balladáink kialakulásának és virágzásának időszakát, a XIV–XVIII. század gazdaság- és társadalomtörténetét kellene minél alaposabban átvilágítanunk, amikor népeink között a migrációs folyamatok és állandó piaci kapcsolatok mellett meglehetősen élénk lehetett az érdeklődés egymás szellemi értékei iránt. A folklórtörténet már több olyan esetet feltárt – különösen a XIX. századi betyárköltészettől kezdve, amikor ismertté lettek egy-egy ballada születésének körülményei, esetleg az összöveg szerzője is. Mivel középkori balladáink esetében ez

kizárt, a folkloristák csak általánosságban beszélhetnek a ballada kialakulásának egyéni és közösségi feltételeiről. Nyomon követhetők olykor a téma- vagy motívumvándorlás egyes mozzanatait, azonban az átvétel első lépéseire készülő népi énekest csak a képzeletben tudjuk tetten érni, nagyjából oly módon, ahogyan az irodalomtörténet-írás tetten éri az első írott magyar vers, az *Ómagyar Mária-siralom* névtelen fordítóját, aki csak az alkotás kényszerét érezte, és fogalma sem lehetett tette nagyszerűségéről. Hasonló érdeklődéssel és alkotási szándékkal fogadhatták a névtelen középkori énekszerzők a külfországból vagy a szomszédos néptől érkező balladát, mely a beágyazódás első fázisában minden bizonnyal még csak elbeszél formában lett a szájhagyomány része. Ezt a feltevést igazolják prózai alakban megrekedt, a mese és a monda határán közlekedő

balladáink (*Halott vőlegény, Fiarabolta anyja*), valamint más, prózabetétes változatokban is elterjedt balladatípusaink közül a *Halálra táncoltatott lány* és a *Csudahalott*, amelyek azonban kedvező fogadtatás esetén, az átvétel következő fázisában már dalolt változatban is megszólaltak.

A Forrás Stúdió idején. Ülnek: Czébel Lajos, Zékány Imre, Herczeg Ákos;

Állnak: S. Benedek András, Fábán László, Zselicki József

Régóta tudjuk, hogy a folklórkapcsolatok mind teljesebb feltárása, egymás szellemi örökségének megismerése azon túl, hogy népeink közeledését és újbóli egymásra találását szolgálja, saját kultúránkat is gyarapítja. Ezzel az én ismeretanyagom is gazdagodik és színesedik, s bízom benne, hogy ez a tapasztalat előbb-utóbb majd a versekből is visszaköszön.

– *A népek közeledését és újbóli egymásra találásának lehetőségét emlegetvén, álljunk meg egy kis időre itt. A magyarság érdekvédelme is olyan természetes számodra, mint például az ember és a költői személyiség egységes történelmi tudata? A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségben betöltött magas tisztségéről történt lemondásod után is ugyanúgy végigáramoltatod magadon a folyton-folyvást alakuló eseményeket? Tisztség híján is lehet netán,*

és ha lehet, hogyan lehet érdekeket védeni (ma Kárpátalján)?

– A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséghez vezető utam olyan magától értetődő volt, mint szántás után a vetés, s azt hiszem, ehhez hasonló természetességgel jött el az alakuló ülésre rajtam kívül még legalább negyvenötven ember. A változások terhével érkező '89-es esztendő elején jártunk, de az SZKP még nyeregben érezte magát, ezért elküldte közénk „magyar ügyekben” illetékes kádereit: az eddigiekben már a szükségesnél is többet emlegetett főszerkesztőt és az ungvári magyar tanszék örökös vezetőjét. A párt-

gyűléseken iskolázott, rutinos elvtársak kész tervekkel érkeztek, s egymás közt talán már fel is építették az alakulandó szövetség vezető apparátusát. Így a terembe érve meg sem álltak a pódiumig, s az alakuló ülés gyepelőjét egy kis időre magukhoz ragadták. De csak addig, míg sor nem került az elnök jelölésére. – *Fodó Sándor! Fodó Sándor!* – zengett a terem minden sarkából – *Őt akarjuk!* – *De Fodó még mindig nem írta meg a disszertációját, neki az az első!* – próbált meg fordítani a hangulaton Sándor munkaadója. – *Megírjuk helyette!* – hártotta valaki rögtön a döfést, s ekkor már mindenki érezte, tudta, hogy ezzel nyertük meg az első csatát.

Három évnek kellett eltelnie, míg kiderült, hogy a Szövetség fórumain túl sok a meddő vita. Képtelenség volt például az autonómia létfontosságú kérdésében vagy a parlamenti jelöltállításban közös elhatározásra

Mezey Katalinnal és Balla Gyulával a Kilencek Díja átvételekor (1983)

bírni az egyre növekvő, de különböző neveltetése és politikai előélete miatt másként gondolkodó tagságot. Menetrendszerűen érkeztek a személyi ellentétek és rivalizálások miatti konfliktusok is, aztán kezdetét vette a szakadás. A legszembetűnőbb kiválások a beregszászi alapszervezeteket tizedelték, s 1994 nyarán már úgy tűnt, hogy a kiválás szorgalmazói a Beregvidék teljes magyarságát átvezetik az általuk létrehozott ellenszervezetbe. A KMKSZ elnöksége szeptemberben rendkívüli közgyűlésre hívta a Szövetséghez hű, főként a vidéki alapszervezetek képviselőit, akik egyhangú szavazással engem választottak elnökükké. Ettől kezdve megyei alelnökségem mellett öt éven át, 1999-ig vezettem a szervezetet, amely megerősödve, tagságát öthatezerre növelve a Beregszászi járás legjelentősebb társadalmi szervezetévé fejlődött. Eközben, bár munkatársaimtól csak részben kaptam hozzá támogatást, mindvégig igyekeztem a rám bízott tagságot a másik szervezettel, a BMKSZ-szel (Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség) való „békés együttpolitizálás” szellemében vezetni. Ünnepeink bőven kínálták a közös rendezvények alkalmait, a 98-as választások helyhatósági szintjein pedig közös jelöltállítással nyilvánítottuk ki, hogy a köztünk lévő

ellentétek nem kibékíthetetlenek. Az 1999-es tisztújításkor kiderült, hogy rajtam kívül még ketten pályáznak az én minden tekintetben kopott elnöki székemre, ezért a közgyűlésen a beszámolóim megtartását követően bejelentettem visszavonulásomat. Jólesett a sokszor éjszakába nyúló elnökségi ülések, idegtépő és hasztalan viták után megpihelve visszatérni a családhoz, a tanításhoz és az irodalomhoz. Ennek ellenére nem tartom főlegesen elpazarolt időnek azt a tíz esztendőt, mert egyértelműen ott volt a helyem azokban a küzdelmekben, melyek eredményeként a kárpátaljai magyarság visszaszerezte nemzeti önbecsülését, leckét kapott a demokrácia játékszabályaiból és buktatóiból, elindulhatott a felnőtté válás felé. De végig kellett nézmem azt is, hogy nemzeti közösségünk szépen ívelő fejlődése hogyan rekedt meg, hogyan szakadt pártokra a képvisellete, s ebben a folyamatban cselekvő módon részt venni a továbbiakban nem akartam. Nem volt ez könnyű döntés, mert nem tudtam, és ma sem akarok teljesen elszakadni ettől a mozgalomtól, hiszen a KMKSZ nagyválasztmányának változatlanul tagja vagyok...

– *Mit gondolsz, mi történik a kárpátaljai magyarsággal, ha sürgősen nem sikerül változtatni azon az ukrán*

törvényerejű rendeleten, amely idén a kárpátaljai magyar végzős diákok előtt gyakorlatilag elvágta a továbbtanulás lehetőségét? Hogyan látod és értékeled az érdekvédelmi szervezetek tevékenységét és feladatát most, hogy több olyan településen sem indul magyar első osztály, ahol a szovjet legrosszabb időkben sem fordult ez elő?

– Bárhonnan közelítjük is a kérdést, azt tapasztaljuk, de ösztöneink már régóta jelzik, hogy újabb, szörnyű igazságtalanság készülődik ellenünk. Az ukrán oktatáspolitikai reformjaként feltüntetett rendeletek valójában a nemzetállamiságra törekvő, türelmét vesztett nagyukránoknak az ukrán nemzeti kisebbségekre irányuló asszimilációs szándékait leplezik. A hírhedt kormányrendeletek – egyébként Ukrajna alkotmányát és nyelvtörvényét egyaránt sértő – sorozatának csak részben történő megvalósítása is – ránk nézve – egy újabb deportálással felérő kollektív büntetést helyez kilátásba. Ez év tavaszán – éppen csak megjelent az ukrán érettségi vizsgaközpontról szóló hír – a gyermekeiket iskolába készítő magyar szülők között pánikhangulat tört ki. Őket is meg tudom érteni, hisz ebben a helyzetben a védekező szülői ösztön csak egy megoldást ismer: az ukrán iskolát. Íme, a hatás. Balsorsunk ostorát az Úr, úgy látszik, ez alkalommal arra méltatlan, ukrán kezekbe adta, és maroknyi magyarságunk, jelenlegi demográfiai és gazdasági helyzetében erős politikai pajzsa nem lévén, csak a hátával foghatja fel a csapásokat. Meddig lehet ezt bírni? Az első reagálások szerint nem sokáig, de a tapasztalatok alapján eltart néhány évtizedig, míg az óvodai-iskolai anyanyelvi környezet megvonását kiterjesztik az egyházakra is, s akkor... menthetetlenül elcsángósodunk. Ha hagyjuk.

Mit tehetünk egy ördögi – éppen ezért zseniális – asszimilációs projekt ellenében, amelynek egy lelkiismeret-

tét veszített, talpig bürokratizált államapparátus a kivitelezője? Alaposan átgondolt, minden elemében megtervezett védekezési stratégiára van szükség. Sorakozzanak fel mögötte a szülők, pedagógusok, egyházak és megosztottságukat félretéve a szakmai és érdekvédelmi szervezetek – a teljes kárpátaljai magyarság. De gondoskodjunk szövetségesekről is. Nyerjük meg a velünk rokonszenvező ruszinság és más sorstársaink – így a máramarosi román etnikum egyetértő támogatását, szervezzük meg, hozzuk létre az egyetemes magyarság politikai és erkölcsi hátszágát, érijük el, hogy az ügy az Európa Tanács asztalára kerüljön. De... teremtsük meg mindenekelőtt e védekezési stratégia kidolgozásának legfontosabb előfeltételét – a társadalmi összhangot. Ha erre képesek vagyunk, hosszú időre elháríthatjuk, de véglegesen vissza nem verhetjük ezt az időnként újabb hullámzásaival nemzetiségi létünkre zúduló támadást.

Mindenekelőtt azonban, s ezt szándékosan hagyom a végére, azokat a szülőket kell felvilágosítanunk, akik jelenleg az első vonalban állnak. Hozzájuk fordulva álljanak elő a közélet és az alkotó értelmiség képviselői, mondják el meggyőző érvekkel, hogy kétségbeesett meghátrálásuk, az első puskalövésre feltartott kezük védelmi állásaink azonnali feladását jelenthetik. Tudniuk kell, hogy áldozat nélkül most sem juthatunk előre, s az első áldozat vállalása – helyzetük-nél fogva – most rájuk hárul. Meg kell érteniük, hogy számukra a „Csakazértis magyar iskola!” magatartása az egyetlen lehetséges alternatíva, ami még korántsem véráldozat. Követésével legfeljebb gyermekeik jövőbeni érvényesülését teszik koc-

kára, ha kockára teszik egyáltalán. Mert azt sem garantálja senki, hogy az ukrán érettségivel egyúttal belépőt kapnak a bőséges boldogságba. Különben az érettségiig – még annyi minden történhet, annyi változás jöhet!

– *A gondok tehát egyként jelentkeznek a tanár, a költő, a közéleti szereplő, a családfő előtt. És ha a Kárpátaljai Református Egyház felől tekint az ember erre a problémára?*

– A Kárpátaljai Református Egyház kishazánk legnagyobb történelmi egyházaként magyarságunknak mintegy felét ölelheti keblére. Ez az a tény többek között úgy is értelmezhető, hogy kedvező feltételek mellett nagyjából hetven-hetvenöt ezer kárpátaljai magyar gondolkodására és döntésére lehet hatással, s ha e helyzet adta lehetőségével élni kíván, azt csaknem félévezredes múltja, hitvalló ősei példaadó helytállása jogán meg is teheti. „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen magyar-

Kiss Benedekkel a Kilencek Díja átvételekor

ság, ha nincs – Kálvin?” – kérdezi Illyés Gyula. – „Nem hiszem.” – feleli mindjárt ő maga, s jól tudjuk, hogy a versben némi túlzással a kálvini hitelvek terjesztőinek az írott magyar

kultúráért és a magyarságért folytatott áldozatos, sokszor önfeláldozó tevékenységét értékeli.

Nem is oly régen egyházi vezetőink még azt hangoztatták, hogy nem avatkoznak a társadalmi szervezetek politikai küzdelmeibe, ugyanis kifejezetten előnytelen megvilágításba kerülhetne az egyház, ha hívei egyik vagy másik politikai tömörülésben kerülnének szembe egymással. Ez teljesen korrekt álláspont, ezt meg lehet érteni, de fontosabb választási hadjáratok idején még így is felkereszte a parókiákat a kortesként kísértő gonosz. Ez a mostani azonban teljesen más ügy, nem hallgathatnak Szenczi Molnár Albert, Károly Gáspár és Kocsi Csergő János mai utódai sem, ha Kárpátalján veszélybe kerülnek a magyar iskolák. A Kárpátaljai Református Egyház Zsinata az ukrán oktatási miniszter május 26-án kiadott 461. számú, a magyar iskolák leépítését szolgáló rendeletére már június 9-én reagálva tiltakozó nyilatkozatot tett közzé, melyet körlevél formájában a gyülekezetekhez is eljuttatott. Összefogásra és további tiltakozásra szólította ezen kívül a Zsinat a római és görög katolikus egyházakat, s teljes támogatását ígérte minden társadalmi szervezetnek és mozgalomnak, amely a magyar iskolák megtartásáért szót emel. De témája volt a közfelháborodást kiváltó törvényerejű rendelet a Kárpátmedence reformátusságát képviselő Generális Konvent júniusi ülésén is, ahol Zán Fábian Sándor, a KRE püspöke tájékoztatta kollégáit az itthon kialakult helyzetről...

Jelenleg még tart a nyár, s e kérdés körül egyelőre csend van, én azonban hiszem, hogy egyházkerületünk vezetői, lelkészei és világi tisztségviselői az első adandó alkalommal (pedagó-

gus-sztrájtól tüntetéseken át a több tízezer nagyságrendű tiltakozó aláírásgyűjtésig) megmozdítják a hívek táborát.

– *Az irodalomra is hatással lesz, ha nem sikerül visszaállítani azt az oktatási helyzetet, amely ez idáig fennállt? Az Együtt című folyóiratnak lehet valami hatása az itteni magyarság önmagáról történő gondolkodásának alakulására? Előfordulhat, hogy hiábavaló volt a legendás Együttnek létrejönnie még a múlt század hatvanas éveiben, majd halottai-ból is feltámadnia 2002-ben?*

– Teljesen el vagyok képedve. Amint alaposabban elmélyedünk e kérdésben, úgy tolakszanak elő várható társadalmi hatásának újabb és újabb vonatkozásai. Az mindjárt a rendeletek megjelenésekor világos volt, hogy a magyar iskolák leépítésével óvodáink létjogosultsága is megszűnne, így a pedagógusok nagy része – iskolákból és kisdedóvókból egyaránt – utcára kerülne, esetleg alkalmassága folytán iskolát, munkahelyet változtatna. De gondoljuk tovább: egy-két röpké év, s felvételre jelentkezők híján a beregszászi magyar főiskola is lehúzhatná a redőnyt. Úgy működik ez, akár egy fékezett, de biztos lefolyású láncreakció. Követhetnék példáját hamarosan a magyar szintársulat, a könyvtárak magyar részlegei, a sajtó, s ezzel már el is jutottunk az Együthöz.

Az egykori gépiratos, szamizdat-szerű diáklap 2002-es újraindításával a kárpátaljai magyar tollforgatók végre olyan önálló fórumhoz jutottak, amely a szépirodalom és a műfordítás rendszeres közlése mellett a humán tudományok (irodalomtörténet, kritika, helytörténet, néprajz) művelését és közvetítését is fontosnak tartja. Mindemellett a lapra nem a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának volt szüksége elsősorban – az ő igényeiket a magyarországi publikációs lehetőségek többnyire kielégítik

–, hanem a napi sajtóban szépirodalommal csak elvétve találkozó olvasóknak, és az írogató fiataloknak, a mi reményteli utánpótlásunknak. Az Új vetésben történt bemutatkozást követően már többen (Bakos Kis Károly, Kudla György, Lengyel János) eljutottak a magyarországi folyóiratok közönségéhez, s példájuk a nyomukban járókat is csábítja. Ha folyóiratunk néhány éves létezésének vannak eredményei, akkor ezt a megújulási folyamatot egyértelműen ide kell sorolnunk. S nem csupán a „termelés” növekedése, de az olvasótábor természetszerű szélesedése miatt is, melynek egyes csapásai a beregszászi magyar főiskolára vezetnek. Az írogató fiatalok ugyanis nagyrészt innen jönnek, s mivel intézményünk az utóbbi időben többször is fogadhatta a kortárs magyar irodalom kiválóságait, irodalmi tájékozódásukkal sem lehetnek különösebb gondok. De nemcsak a diákok keresik fel műveikkel folyóiratunkat. Szívesen küldik el történeti, szociolingvisztikai vagy szociológiai kutatásaik eredményeit a főiskola fiatal tanárai, kik egyúttal különböző magyarországi egyetemek doktoranduszai is. Közelmúltunkkal – a két háború közötti csehszlovák kolonizációval vagy az ötvenes évek donbászi kérdésével – foglalkozó közleményeik olykor a kárpátaljai magyarság önismerete szempontjából is alapvetően fontos, eddig hozzáférhetetlen információkat közvetítenek. Az Együtt tehát – úgy vélem – a legjobb úton halad afelé, hogy magyarságunk önismeretét, önmagáról történő gondolkodását tovább árnyalva és gazdagítva Kárpátalja egyik jelentős szellemi műhelyévé fejlődjék.

Azonban – a kérdés utolsó részében ismét előrevetített balsorsunkat vélem felismerni. Bocsáss meg, de nem szeretném előhívni, mert csak a keserűség dőlne a nyomában, ezért inkább röviden válaszolok: Igen elő-

fordulhat, hogy a lapot már nem lesz kinek a kezébe adni. De hadd legyen ez alkalommal dacos optimista: mégsem fordulhat elő, nem hagyhatjuk.

– *Az eddig elmondottak alapján olyan érzete van az embernek, mintha mindig pontosan tudat volna, mit kell tenned. Legalábbis jó ösztönrel nyúltál a tennivalóid után. Hogyan gondolod, most mi lehet a legsürgősebb dolga egyénnek és közösségnek, ennek a sokat próbált töredék magyarságnak? Vagy nincs visszaút, most már valóban felszámolja önmagát Kárpátalja magyarsága?*

– Aki engem régebről és közelebbről ismer, emlékezhet rá, hogy a pesszimizmus öröklött alaptermészetem. De arra is emlékeznie kell, hogy nyilatkozataim kulcsszavai között időnként ismétlődnek az olyan pozitív tartalmú fogalmak, mint a megoldáskeresés, a bizalom, a remény. Látszólag ezekkel szoktam ellensúlyozni eredendő borúlátásomat, de ilyenkor is komolyan gondolom, hogy a közhelyek mögött valós a cselekvő szándék. Távlabbi jövőnket fürkészve ezért most is azt mondom, hogy mindig keresnünk kell a biztató távlatokat, tehát ez alkalommal is.

Egyelőre hát most ne fessük az ördögöt a falra, gondolkozzunk inkább reálisan, de azzal a feltevéssel, mintha nálunk minden a legjobb rendjén menne. Induljunk ki abból, hogy a kárpátaljai magyarság továbbra is megtarthatja és zavartalanul működtetheti hosszú évek során kiépített oktatási rendszerét, ahol gyermekeink az állam nyelvét is elsajátítják. Feltételezzük, hogy magyar végzős diákjaink továbbtanulási szándékát nem korlátozzák különböző ártó szándékú minisztériumi rendeletekkel. A magyar közalapítványok folyamatosan támogatják kiemelt nemzeti intézményeinket és programjainkat. Az anyaországgal – intézményeivel, közösségeivel, rokonokkal, barátokkal – való kapcsolattartásunk a

vízumszerzés feltételeinek enyhítésével egyre könnyebb és zavartalanabb, s egy nemzetbarát magyar kormány segítségével talán rövidesen a kettős állampolgársághoz is hozzájuthatunk.

Tegyük fel, hogy Ukrajnában előbb-utóbb, talán a nemzeti kisebbségek számára kedvező módon demokratizálódik a választási rendszer, s akkor ismét parlamenti képviselőhöz – mindjárt kettőhöz is – juthatunk. Társadalmi szervezeteink vezetői nem rivalizálnak a különböző dominanciákért, együtt lobbiznak Kijevben a nemzetiségek további jogaiért. Alapjában véve jól érezzük magunkat, Kárpátalja

újából a béke szigete – amint néhai Fodó elnök úr jellemezte valaha általános helyzetünket.

S most kezdjük előlről, kérdésekkel és tömör válaszokkal, a valós helyzetet nézve. Vajon születik-e a magyar családotknál a magyarság újratermeléséhez elegendő gyermek? Nem születik. Lesz-e elég elsős a visszaperelt magyar osztályokba? Helyenként már erősen érződnek a gondok. Általános és középiskolai éveik alatt megtanulják-e növendékeink az államnyelvet? Amíg anyanyelvként akarják rájuk kényszeríteni, soha. Főiskolát, egyetemet járt fiatal szakembereink idehaza találnak-e képzettségüknek megfelelő munkahelyet? Alig, ezért inkább másutt próbálkoznak, s talán majd családot is ott alapítanak. Fontos-e a magyar államnak, hogy kárpátaljai magyar közösségünk sokáig fennmaradjon? Miért nem viszonyulnak hozzáunk legalább olyan szeretettel és megértéssel, mint a szomszédos népek (lengyelek, szlovákok, romá-

nok, szerbek) saját nemzeti kisebbségeikhez? Ezt a kérdést jobb felelet nélkül hagyni. Mikor lesz a kárpátaljai magyar közösségnek méltó parlamenti képviselője? E tekintetben egyelőre

Armando Nuzzo olasz műfordítóval a Balassi Bálint-émlékkard átvételkor (2004)

jövendőlni sem lehet. Megvalósul-e a közeljövőben a társadalmi szervezeteink közti béke? Legszebb ideje lenne. Milyen ma a magyarság közérzete saját szülőföldjén, a béke szigetén? Az ukrán nacionalizmus egyre kellemetlenebb lélektani teher.

Íme, magyarságunk kórképe. A többnyire társadalmi eredetű bajok súlyossága váltakozó, de van köztük halálos is. Ilyen a demográfiai mutatók rohamos esése, ám a kárpátaljai magyarság felszámolódásáról ennek ellenére ne beszéljünk. A KMKSZ majd húszéves fennállása alatt kidolgozott komplex programja viszonylag mérsékelt politikai és gazdasági körülmények mellett elegendő lehet a fennmaradáshoz. Alapító okirataik szerint szintén a magyar társadalom épülését, további kulturális felemelkedését szolgálják a szakmai és egyéb szervezetek. Szerveződésekben és segítő szándékban, mint érzékelhető, bővelkedünk, de az ukrán társadalom mozgását és belpolitikai küzdelmeit

nem tudjuk a magunk hasznára befolyásolni. Ehhez Magyarország céltudatos és határozott támogatását várjuk, de még ez is kevésnek bizonyulhat, ha nem nyerjük meg hozzá az európai közösség rokonszenvét. S ha ez sem jön össze, már csak a hihetetlen csodában bízhatunk.

Én látok rá esélyt. Vegyük észre, hogy az ukránok jó ideje hatalmas és egyelőre megoldhatatlannak tűnő, országnyi gonddal birkózik, amelyet az ölebe hullott államisággal örökölt. Ez nem más, mint a gigászi méretű orosz nemzeti kisebbség, melynek anyaországa a világ egyik szuperhatalma. Kelet-Ukrajnában már jó ideje évelődik a nemzetiségi kérdés, és közbeszéd tárgya az elszakadás, de érkeznek Moszkva felől olyan szelek is, amelyek Kárpátalja helyzetét Koszovóval vetik össze, és a terület további sorsát, jövőjét is lebegtetik. Ha esetleg arról halunk majd, hogy ez a rendezési szándék találkozik a ruszinság törekvéseivel, nekünk is lépniünk kell, de maradjunk addig is éberek.

– *Látható: az emberi érzelmek mindent felölelnek. Ugyanakkor mégis látjuk, hogy ezek kialakulásában nem minden embernél – napjainkban pedig már ritkaságszámba megy, ha egy-egy költőnél szintén – fontos a történelemhez és a közösséghez fűződő (érzelmi) viszony olyasféle rendezése, mint nálad tapasztalható. A te életedben és alkotói magatartásodban hogyan került központi helyre a történelemhez (és a közösséghez) kötődő szemlélet és érzés?*

– Jó lenne, ha elkészítené egyszerűen valaki az érzések és érzelmek egyete-

mes katalógusát, rendszerbe fogva és magyarázva, lehetőleg költői példák-kal szemléltetve tudatunknak, lelki-világunknak minden lehetséges állapotát, lelkünk legkülönbözőbb, legszél-sőségesebb rezdüléseit. S bár igaz, hogy ez a képzeletbeli leltár az emberi civilizáció különböző korszakaiban – egyéni, közösségi, nemzeti vonatkozásban – meglehetősen változó képet mutatna, az alapérzések között vizsgálódva nagyon közeli ismerősöket, majdhogynem hozzátartozókat üdvözölhetnénk. Ilyen, egész magyarságunkra jellemző, közös arculatunkat formáló lelkiállapot a *bánat*, más népek megítélésében egyik legszem-beszökőbb ismertetőjegyük. „Nincs a világon még annyi bánat..., Mint itt...” – visszhangzik ma is Ady keserű szemrehányása. Más klasszikusa-inknál is jó eséllyel gyűjthetők az erre utaló megállapítások, én azonban ezúttal is a népköltészethez fordulok testvéri támogatásért.

Tartós szomorúságáért népi líránk hőse a kiváltó körülményeket teszi felelőssé: az utcát, melynek neve is „*bánatutca*”, s az csakis „*bánatkövel van kirakva*.” A társadalommal szem-beforduló betyár sorsának rosszra fordulását panaszolva a „*bánathajóra*” száll, amely a bánat újabb, hatalmas vizeire tart. A vándor, lelke terhét súlyosnak találván úgy kerekedik felül, hogy „hosszú út porából vett köpönyegét” cifrázza vele: „Búval és bánattal kigombostattatom, hulló könnyeimmel kirojtoztattatom.” S ha már akkora mennyiségben torlódik fel a bánat, hogy nem fér el a földön, hova lennének tehetetlenségünkben, ha a népdal sem panasználja el helyet-tünk: „Annyi bánat a szívemen, kétrét hajlott az egeken, Ha még egyet hajlott volna, szívem ketté hasadt volna.” De legyen itt a határ, maradjon tőlünk távol minden hirtelen jött szívhalál, kiváltképp, ha ellenszert is tudunk rá: „Túl a Tiszán van egy malom, bánatot örölnék azon. Nekem is van egy bána-

tom, oda viszem, lejáratom.” Úgy legyen hát, s ebben megnyugodva most faggassuk egy kissé az emléke-zetet. Hány évszázada szítálhat fölöt-tünk köd vagy aprószemű eső képé-ben a szomorúság, hogy ekkora tapasztalatot halmoztunk fel róla? Hogyan szivárgott be tudatunkba, s milyen életfelfogás dajkálgatta nép-költészetünkben ezt a számos szöveg-változatban felnevelt bánat-kultuszt? Volt egyáltalán történelmi-társadalmi indítéka, vagy csak úgy, ösztönszerű-en vetette fel valaha a tudatmély, mint hatásos képalkotási lehetőséget? Ki tudna ma erre egyértelműen válaszol-ni, s kell-e rá egyáltalán törekednünk? Nem hiszem. Azt azonban vegyük figyelembe, hogy népirtással felérő honvédő háborúink mindig a védte-len, a hadak örökös vonulásának kiszolgáltatott paraszti rétegeket súj-tották leginkább, az ő sebeik állandó elevenségben égtek. Mint a példa mutatja, meg lehet szokni, túl lehet élni ezt is, az örökös menekülésbe, bujkálásba is bele lehet unni, hátat lehet fordítani jégverésnek, tűznek, de a befelé menekülő lélek ilyenkor kéregszerű burkot nevel maga köré. Ezek a dalok egytől-egyig e burok alól szólnak, s így érthetjük meg titokzatos komorságukat. Nem a megszenvedett időket, nem az egyéni veszteségeket teszik panaszba, a szűrőkön fennakadt végterméket mutatják fel: a végletekig finomult lélek látéleteit.

Sok-sok töprengés után úgy hiszem, talán történelmi tárgyú verse-im is ilyen látéletek, melyek megidé-zik ugyan a múltat, de annak valóság-gáról – kellő garancia híján – nem adhatnak hiteles képet. Az ilyen vers nem krónika: sokkal inkább a múltból érkező impulzusok által megtermé-nyített és kiérlelt gondolat. Olyan szülemény, amely jól felismerhetően viseli az ősök ismertetőjegyeit, mégis a jelenvaló világ emlőire tapad, s a tápláló tejjel annak nagyszerűségeit, de betegségeit, idült társadalmi

problémáit is magába szívja. Remél-hetőleg élni fog, s a rábizott üzenetet, a történelmi tanulságot eljuttatja a jövő kapujába. Eszerint e versek az idő hármasságában közlekednek, s bár patakként gyűjtik magukba a bejárt tartományok megcsodált való-ságát, az olvasó már csak annak pár-latával találkozhat – a vers teljesen önálló világával.

– *Ars poetica... Nincs ilyen versed. Nem fontos, hogy külön is megfogal-mazd költői hitvallásodat?*

– Azt, hogy soha meg sem fordult fejemben egy szabályos költői hitval-lás gondolata, nem állíthatom, de tény, hogy ez idáig még nem éreztem égető kényszert a megírására. Gondolni is inkább csak zsengebb koromban mertem rá, de amit akkor megvallhattam volna, ma csak gyer-meteg képzelgésnek hatna, mostaná-ban pedig már nem igen foglalkoztat. Úgy látszik, az én fejem lágya e nél-kül is be tudott nőni. De félre a tréfát, elismerem, hogy verseimben néhol elpukkan egy magnéziumlámpa, s ilyenkor személyes sorsomról kezde-nek beszélni az exponált részletek. Egyértelműen ide sorolom az *Össze-foglalás* című versem kezdősorait, az eddig egyetlen olyan szövegrészt, ahol kimondom és vállalom a költő-szerepet: „Bátorítsd nyelvem, Istenem, / rázd meg az eget felettem, / merthogy kegyelmedből talán /én is költőnek születtem, /akár azok, / kik »széllal szemben« /megkísérlik, meg-próbálják, / bőrükbe sütvé felmutat-ják, /mi mindent/ kell kibírnia – /s ret-tenste bár Szibéria, /emelt fővel indul az ember, /foga közt hordva elveit /járja a titkok termeit, /hogy vértet szerezzen magának...” De ezt meg-előzően is írtam már *ars poetica*-közeli verset, melynek főként az élet-rajzi előzményei lehetnek érdekesek. Tudom, sokat beszéltem már, de hogy érthető legyek, most kénytelen vagyok feltárni szerény pályámnak egy újabb részletét, mégpedig azt,

amelyik a József Attila Stúdióhoz való közeledésemről a következőket mondja. 1978–79 táján a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője először baráti közvetítéssel, majd hivatalos levél által beszélgetésre hívta a Forrás be nem hódolt, hallgatásra kényszerített tagjait (még Fodor Gézát, Zselicki Józsefet). A találkozón elvi megállapodás született, melynek értelmében a lap hajlandó közölni írásainkat, amennyiben azok megfelelnek az elvárásoknak. Hogy milyen elvárásoknak, azt egy 1981-ben keltezett kiadói válaszlevél alapján szeretném érzékeltetni: „Mellékelve visszaküldjük... a Kiadónak benyújtott verseit... mivel tematikailag a kézirat igen szűkkörű, egyetlen mai témájú, a jelent éneklő vers sincs benne, és szinte szó sincs a békéről, a barátságról, a pártosságról... viszont annál több a pesszimista kicsengésű vers, s bennük a vér, kín, elmúlás, átok stb... Ajánljuk, hogy terelje lírai hősének figyelmét a mára, a békés alkotómunka örömeire s egy teljesebb, tágabb témakörű válogatással jelentkezzen újra a Kiadónál.” Talán mondanom sem kell, hogy ezek az elvárások nem a képességeim miatt támasztottak számomra áthághatatlan akadályokat, hanem azért, mert minden sejtem tiltakozott ellenük. Engem akkoriban sem gyötört annyira a közlés kényszere, hogy „ilyen” verseket írtam volna, ezért a meglévők közül adtam át néhányat, s illő alkudozást, majd „kisebb plasztikai beavatkozást” követően valóban megjelent belőlük kettő-három. Ugyanakkor azt is tudtomra hozták, hogy előbb-utóbb nekem is nyitnom kell a „helyes” irányba, mert ugye, az mégis tartha-

atlan, hogy mindig mások írják meg helyettem azokat a verseket, amelyek ideológiailag lefedik, legalizálják az irodalmi összeállításokat. Ekkor valóban fontolóra vettem, hogy saját mércémet lejjebb engedjem-e, és mennyivel, de az e tépelődésből felszínre került írásokat (*Glória az embernek, Majakovszkij utolsó éneke*) a főszer-

A négy unoka: Pannika, Boglárka, Bálint és Balázs (2008)

kesztő közölhetetlennek nyilvánítva szintén lesöpörte az asztalról. Ezen a ponton aztán megálljt parancsoltam magamnak, s nyomatékul megírtam *Téli táj koporsóval* című, mint már említettem, ars poetica-közeli versemet. Hadd álljon itt egy-két részlete:

*Fölöttem tűz és jég alattam,
fogaim bilincse összekattan,
a nyelvre pecsétet üt a szó,
a soha ki nem mondható,
pedig csak nem is ágyúszó...*

*De kiragyogják a csillagok,
amire képtelen vagyok,
elmormolják a temetők,
visszhangozzák a harcmezők,
elárujják a hitszegők.*

*Azóta minden idióta
üszökkel írja ki a hóra,
mire az én kezem alkalmatlan,*

*fogaim bilincse összekattan,
mert fölöttem tűz és jég alattam.*

Az idő nagyot lépett előre, de a kommunizmus, amelynek csak Európában több tízmillió híve és haszonélvezője volt, a rendszer szétesésével sem hagyott el bennünket. Kísértetté válva jár a nyomunkban

ismét, tudjuk, hogy ott van minden betölthető zugban, mégsem tehetünk ellene. Hű és elszánt serege is alakot és szólamokat váltott, szétszéledt a világban, s ezzel vele szemben is megszűnt a lírai perlekedés csaknem minden esélye. Mi a teendő ilyenkor? Csukjuk be a boltot, vagy nyissunk posztmodern vállalkozást? Én egyiket sem tehetem. Ha az egyiket csak szememre vetnék, a másikért már megszólnának, s mindkét

esetben igazuk lenne. Éppen elég baj, hogy beteg az emberiség, pusztulófélben a természeti környezet, züllenek az értékörző közösségek, fogy a nemzet – Magyarországon, és Európában szinte mindenütt. Ázsiai és afrikai eredetű szelek nyomulnak az elnéptelenedő falvak és kisvárosok tereire, betörnek templomainkba, s nyomunkban egy újkori barbarizmus érkezik. Mindez az európai kultúra hanyatlását vetíti előre, szinte már a gondolata is fáj. Félre sem tudok nézni, mert mindenütt égbekiáltóan nagy a baj. A költő sem tehet ellene semmit, mert a földön már régóta nem ő a mágus. Valamit azért mondania kell, mert még mindig sokan vannak, akik tőle várnak vigasztaló sorokat. Úgy illik hát, hogy verset adjon a kérő kezekbe, s ne ocsmány varangyot.

Penckófer János